

Дзядок М.М. (Мазыр, Беларусь)

**АСАБЛІВАСЦІ АНАМАСТЫЧНАЙ ПРАСТОРЫ
ПАЭМЫ ЯКУБА КОЛАСА “МІХАСЁВЫ ПРЫГОДЫ”**

Важным элементом мастацкага твора з’яўляецца сістэма ўласных назваў – лексічная катэгорыя тэксту, якая разам з іншымі моўнымі сродкамі спрыяе пабудове мастацкага вобраза. Анамастычная прастора твораў для дзяцей, як адзначана даследчыкамі, мае сваю спецыфіку і “абумоўлена псіхалагічнымі асаблівасцямі чытача-дзіцяці, асаблівасцямі яго светабачання. Паэтонімасфера дзіцячага твору мае на мэце не столькі праінфармаваць маленькага чытача, колькі паспрыяць яго самаразвіццю, самапазнанню” [1, с. 4].

Сёння дастаткова шырока даследавана творчасць класіка беларускай мастацкай літаратуры Якуба Коласа. Аднак што датычыць твораў пісьменніка для дзяцей, то ў анамастычным аспекце яна не была дастаткова глыбока прааналізавана. Творам Якуба Коласа суджана доўгае жыццё, бо яны – спадчына нашага народа, якая належыць нашчадкам. І кожны раз яны, быццам аксаміты, ззяюць на глебе нашай літаратуры. Побач з высокамастацкімі творамі для дарослых стаяць і арыгінальныя творы паэзіі і прозы для дзяцей, што ўвайшлі ў “Другое чытанне для дзяцей беларусаў”, зборнік “Міхасёвы прыгоды”, “Рак-вусач”, “На рэчцы зімой”, “Вершы для дзяцей”, “Раніца жыцця” і інш. Тут Якуб Колас не

толькі дзцячы пісьменнік, а і педагог-выхавацель, які з замілаваннем расказвае аб прыгажосці роднай зямлі і паказвае магчымасці беларускага слова. Любоў да краявідаў роднай Стаўбцоўшчыны, сваіх землякоў Я. Колас перадаў сваім дзецям. Ужо ў сталым узросце Міхась – сын класіка нашай літаратуры, стаўшы доктарам фізіка-матэматычных навук, успамінаў, што ўсёю душою прыкіпеў да прыроды, родных мясцін яго бацькі, назаўсёды палюбіў прынёманскія краявіды. Ён, як піша С. Белы, неаднойчы прызнаваўся:

– Ведаю, дзе Акінчыцы, грэбля, Арцюхі, Чортаў камень, Смалярня, Лядзіны, Цёмныя Ляды... Ну і, вядома, славуцая Альбуць. Я іх неаднойчы бачыў у сне, мроіў імі, у думках дзiesiąткі разоў прабягаў па родных сэрцу мясцінах. Што бацьку было міла, тым і сына адарыла... Кожны год я езджу туды, да сваіх вытокаў, каранёў. Бяру з сабой дзяцей і збіраюся і ўнукам паказаць радзіму прадзеда... [2, с. 10].

Свайму меншаму сыну Міхасю Якуб Колас прысвяціў паэму “Міхасёвы прыгоды”, дзе шмат малюнкаў роднага яму Панямоння. Паэма прасякнута светлай фантазіяй, шчырасцю і сардэчнасцю. Яна па праву лічыцца даследчыкамі ўзорам дзцячай паэмы. Нарадзілася гэтая вершаваная гісторыя для ўзняцця настрою сына, які часта хварэў. Вядома, дзецям вельмі падабаецца, калі ў творах (звычайна фальклорных: калыханках, пацешках і г. д.) побач з вядомымі ім жывёламі, птушкамі называецца і імя самога дзцяці: “*Пайшоў коцік на таржок, / Купіў Юрку піражок. / Пайшоў коцік на вулку, / Купіў Юрку булку, / Пайшоў коцік рэпку рваць, / Юрку трэба крэпка спаць*” [3, с. 27].

Якуб Колас напісаў “Міхасёвы прыгоды” ў *Тальцы* – паселішчы, у якім ён адпачываў. У паэме згадваюцца апісанні талькаўскіх мясцін і людзей. Вось расказваецца пра яму на *Талі*, дзе вельмі добра ловіцца рыба: *Не адзін Міхась на яме: / Тут, на ўзберагу ракі, / На спаборніцтва з ярашамі / Селі чужына рыбакі. / Лёнька тут са стражы – / Хлопчык нехлямяжы, / Тут і Ванька з будкі, / Дасціпны і гнуткі, / І Яўсейчык Мішка, / Паўлік, Цішка, Грышка. / Хоць сабе малыя, / Але удалыя* [К-с III, с. 212]. Я. Колас уважліва ставіўся як да ідэйнага зместу паэм, так і да выбару паэтонаімаў. Ён настойліва падкрэсліваў, што “...перад увядзеннем кожнага новага слова трэба добра абшарыць кішэні сваёй памяці, перагледзець слоўнікавыя і фальклорныя крыніцы, прыслухацца да жывой гаворкі – а, можа, і знойдзецца якраз тое, што неабходна, што ўжо ўжывалася і ўжо чамусьці, забыта ці ўжываецца і невядома нам” [К-с XI, с. 431].

У працэсе аналізу анамастыкону паэмы Я. Коласа зафіксавана група ўласных імёнаў, якая складае 53 анамастычныя адзінкі, сярод якіх дамінуючае месца займаюць антрапонімы (50), што складае 94,3% ад агульнай колькасці онімаў. Даследчыкамі адзначана, што антрапонімы ў “літаратуры для дзяцей складаюць асноўны тып ідэнтыфікуючай

намінацыі побач з лексікай, якая называе людзей (тэрміны роднасці, сваяцтва, наменклатурныя тэрміны і пад.)” [4, с. 2].

Героі паэмы – дзеці, таму зразумела, што мужчынскія (26 адзінак, 49%) і жаночыя ўласныя імёны (21 адзінка, 39,6%), засведчаныя ў паэме, належаць у асноўным дзецям. Ужываючы самыя розныя варыянты беларускіх дзіцячых імёнаў, паэт паслядоўна звяртае ўвагу на іх мілагучнасць, адметнасць, нацыянальную непаўторнасць і самабытнасць: *Паўлік, Міхаська, Міхасёк, Наталька, Мар’янка, Лёнька, Инка, Алесік, Данік, Юрка, Стэфка, Цішка, Костуська, Юзэфка, Юлька* і інш. Як правіла, гэтыя імёны з фармантамі *-ка, -уля, -ачка, -ёк, -ась, -усь*, якія з’яўляюцца адметнай рысай найменняў Я. Коласа. Письменнік працягвае фальклорную традыцыю, дзе заканамернай з’явай для беларускага дзіцячага анамастыкону з’яўляецца ўжыванне дэмінітыўных формаў імёнаў нават у штодзённым побытавым маўленні. Беларусы не называюць дзяцей афіцыйнымі поўнымі формамі імёнаў – гэта паказальная адзнака беларускага нацыянальнага іменаслова. Коласаўскія традыцыі ў сучаснай беларускай літаратуры ўмела прадаўжаюць і іншыя пісьменнікі, творы якіх адрасаваны маленькім чытачам. Пра гэта пераканальна сведчаць і некаторыя арыгінальныя бібліянімы: “*Як Васілёк вучыў урок*” Івана Муравейкі, “*Борка і ўборка*” Міколы Чарняўскага, “*Ягорка*” Уладзіміра Карызны і інш.). Эмацыйнае праяўленне захаплення, любавання і замілавання цудоўнай парой дзяцінства гучыць у назве зборніка паэзіі для дзяцей Галіны Дашкевіч “*Паўлік кніжачку чытае*”, прысвечанага любімаму ўнуку пісьменніцы Паўліку.

Такім чынам, семантычныя магчымасці імён з ацэначнымі фармантамі надаюць асаблівае эмацыянальна-ацэначнае адценне ўспрыманню паэтычных вобразаў, а паэзіі – асаблівы, нацыянальна-непаўторны каларыт. Такім адзінкам у творах для дзяцей характэрна прастата, фанетычная, структурная і семантычная празрыстасць (*Ванька, Данік, Аленка, Мар’янка* і інш.): ...*Юрку, Сымону, / Марынцы, Тацяны, / Аленцы, Мар’яны, / І Інцы, і Юльцы, / Натальцы, Ганульцы – / Ну, словам, дзяўчатам / І хлопцам, тым хватам* [К-с III, с. 207], што дапамагае лепшаму ўспрыманню твора чытачом.

Найбольш частотным ў паэме з’яўляецца антрапонім *Міхась* – імя галоўнага персанажа паэмы. Письменнік ужывае наступныя варыянты да афіцыйнай формы імя *Міхал* (1 словаўжыванне): *Міхалка* (2), *Міхасёк* (2), *Міхаська* (8), *Міхась* (61), *Міхаська-галубок* (1): *Налучыла зімою Міхася бяда: / Захапіла Міхася хвароб чарада. / І дні і нядзелі / Ляжаў у пасцелі / Слабенькі, / Худзенькі, / Малы Міхасёк, / Як падкошаны той васілёк* [К III, с. 218]; *Раз Міхаська быў на яме. / Сеў сабе на беражок. / Там пясочак, муражок, / Азярко само, бы ў раме, / Зелень яркая, ліства / І высокая трава* [К III, с. 323]; *Але раптам убок / Верне дзіўны плавок – / Ну якраз жа туды, / Дзе сядзіць Міхалка!* [К III, с. 225]; *Эх, збіўся ты з капыціка, /*

Міхаська-галубок! [К Ш, с. 229]; *А цяпер другі малюнак. / Тут дзіцячы карнавал. / Між дзяцей і наш Міхал* [К Ш, с. 241]. Названыя варыянты ўласнага імені (усяго 75 словаўжыванняў) у спалучэнні з назоўнікамі *беражок, пясочак, азярко, галубок*, эпітэтамі-прыдаткамі *Міхаська-галубок*, прыметнікамі-азначэннямі *слабенькі, худзенькі* ствараюць атмасферу спачування і пяшчоты, выклікаючы ў маленькага чытача “задуманыя мастаком слова станоўчыя эмоцыі, а таксама служаць сродкам выражэння меліяратыўнай ацэнкі” [5, с. 38]. Дарэчы, гэта адно з любімых імёнаў Коласа, яно сустракаецца ў розных формах у паэмах “Новая зямля”, “Сымон-музыка”, трылогіі “На ростанях” і іншых творах пісьменніка.

Пісьменнік як бы апрабоўвае, “абыгрывае” кожны паэтонім, раскрывае яго вобразныя магчымасці, надаючы тым самым тэксту большую выразнасць, эмацыянальнасць. У паэтычных радках Я. Коласа з выкарыстаннем онімаў рыфма мае важнае кампазіцыйнае значэнне. Напрыклад, сумежная (парная): ...*Малы Міхасёк, / Як пашкоджаны той васілёк* [К-с III, с. 208]; *Напаў на Міхася Даніла: / Сякі і такі ты, Дурыла!* [К-с III, с. 220]; *Каля хаты цёткі Каці / (Стаіць хата каля гаці...* [К-с III, с. 230]. Найчасцей рыфма паэмы дакладная, паўнагучная (*Даніла – Дурыла, Каці – гаці*), што вызначае не толькі гукавую выразнасць верша, але і дапамагае зрабіць малюнак больш зрокавым. Як падкрэслена даследчыкамі-псіхолагамі, яскравыя мастацкія вобразы моцна адбываюцца ў дзіцячай псіхіцы і могуць стаць прыкладам прыгожага і добрага.

Асновай рыфмоўкі (па спосабу спалучэння вершаваных радкоў) выступаюць уласныя імёны, іх варыянты ў розных рыфмах – сумежнай (парнай): *Прыступілі да збору суніц- / Чараўніц, / Захапіліся зборам усе / Пакрысе: / Данік і Юра / І Жэня-панура, / Оля і мама / І Міхась таксама, / Сунічку сашчыпле, / Зірне, паварожыць, / Але не ў кубак, / А ў роцік паложыць* [К-с III, с. 217–218]; *А ячень, густы, зялёны, / Адбіваў усім паклоны: / Ветру, сонцу, дробным пташкам, / І кузуркам, і букашкам, / Мільм дзеткам – Насці, Стасю, / Ну, і нашаму Міхасю* [К-с III, с. 209].

Каб захаваць рытма-меладычную сістэму мовы, Колас выкарыстоўвае перакрываваную рыфму, знітоўваючы асабовыя ўласныя імёны (*Міхась, Міхаська-галубок*) з назоўнікамі або займеннікамі. Напрыклад, *Эх, збіўся ты з капыціка, / Міхаська-галубок! / ...Прыходзіць самакрытыка / Разблытваць той клубок* [К-с III, с. 218]; *А зварніце вашы вочы / Вось у гэту Тальку: / Зачаруе каго хочаш – / Лёню і Натальку* [К-с III, с. 210]; *Трос іх трос Міхась – / Праца марная, / Ці работа ўся / ...Не ударная?* [К-с III, с. 218]. Антрапонімы ўдала ўпісаны ў кантэкст твора. Чаргуюцца радкі *Міхаська-галубок – клубок, Міхась – ўся, Тальку – Натальку*, што спрыяе напеўнаму гучанню верша. Уласныя імёны *Эма, Ігнат*, якія чаргуюцца ў радках верша з назоўнікамі *тэма, сад*, сталі рытмаўтваральнымі кампанентамі паэмы: *Слухалі Эма, / Пятрок і Ігнат: / Цікавая тэма – / Навіна ім сад* [К-с III, с. 236]. Рыфма ў творах паэта, як

вядома, служыць не толькі для ўтварэння рытму. Яна мае яшчэ і вялікае сэнсавае значэнне, робячы сугучнымі словы. Тым самым выдзяляе іх, падкрэслівае найбольш важныя ў сэнсавых адносінах. Напрыклад, выкарыстоўваючы прыём ампліфікацыі (высокай канцэнтрацыі імёнаў у абмежаваным кантэксце) у паэме паэт стварае выразны малюнак вялікай колькасці вясковых хлопчыкаў і дзяўчынак, якія сабраліся паслухаць аповед Міхася пра горад: *Паглядзі ды злічы. / Хто ж яго слухачы? / Тамара, Агата, / Стэфка, Юзэфка, / Кандрат, Ігнат, / Дзямян, Сцяпан, / Пятрок, Змітрок, / Будачнікаў двое / Ды Сіняўскіх трое, / Пасынак Ахрэмаў / І таксама Эма, / Ну, дачка Хаметы, / Была на час гэты* [К-с III, с. 230]. Такі прыём выкарыстоўваецца, каб актывізаваць увагу дзіцяці, зацікавіць яго: *Надакучыла дзецям зіма: / Ім разгону зімою няма. / Маркотна Міхасю, / Алесю і Ясю, / Валодзю, Андрэю / І ўсім, хто дурэе / І хоча разгону – / Ну, Юрку, Сымону, / Марынцы, Тацяны, / Аленцы, Мар’яны, / І Інцы, і Юльцы, / Натальцы, Ганульцы – / Ну, словам, дзяўчатам / І хлопцам, / Тым хватам* [К-с III, с. 207]. Дарэчы, некаторыя асобныя строфы з гэтай паэмы з’яўляюцца як бы самастойнымі маленькімі вершамі.

Дзеля рыфмы Колас як мастацкі прыём выкарыстоўвае замену націску ва ўласным імені: *Дзе ж Міхась знайшоў прыпынак / У свой летні адпачынак? / Адкажу вам за Міхася: / У пасёлку пры калгасе* [К-с III, с. 209]; *Мільм дзеткам – Насці, Стасю, / Ну, і нашаму Міхасю* [К-с III, с. 209]; *І страх забірае Міхася / І тройкі цікавасць, вядома: / Вось кінуць бы бомбаю ў сома, / Калі гэты сом на папасе!* [К-с III, с. 211].

На другім месцы паводле частотнасці ў паэмах Я. Коласа знаходзяцца тапонімы (3), якія складаюць 5,7% ад усіх онімаў. Такія адзінкі ў паэме выступаюць у якасці моўнага рэгіянальна-этнакультурнага кампанента тэксту. Узятыя з рэальнага анамастыкону, яны ў мастацкіх тэкстах для дзяцей, як заўважана даследчыкамі, звычайна выступаюць як сродкі нацыянальнай тыпізацыі, дазваляючы прыдаць падзеям і фактам, якія адлюстраваны ў творы, рысы праўдападобнасці і рэалізму.

У паэме "Міхасёвы прыгоды" паэт апісаў выгляд *Загібелькі* – былой рэальнай вёскі, "жыццё" якой засталася ў гісторыі: *Вышлі на поле / Каля Загібелькі, / Рэдка пабачыш / Гэткай зямелькі: / Суха і чыста, / Вымецена нібы, / Вёска на горцы, / Дрэвы ўскрай сядзібы / Важна стаяць там, / Дзядзькі-азяроды / Дбала вартуюць / Гумны, гароды. / Буслы на хвоях / Маюць свой будынак. / Вуллі-калоды / Там знайшлі прыпынак* [К-с III, с. 223–224]. Для Я. Коласа гэтая назва сімвалізавала яго малую, сціпую радзіму, дзе ён знаходзіў душэўны спакой і адпачынак. Онім упамінаецца паэтам яшчэ ў вершы "Загібелька" (К-с II, с. 76–77).

Тапанімічныя адзінкі паэмы, трапна ўведзеныя у мастацкую канву твораў, выконваюць рытма- і рыфмаўтваральную функцыю. Асабліва цікавымі з’яўляюцца выпадкі, калі тапонім рыфмуецца з антрапонімам або

іншым паэтонімам, чым ствараецца асаблівая мелодыка гучання паэмы. Так, у аналізуемай паэме Колас арыгінальна спалучае ў сумежнай (парнай) рыфме гідронім *Тальку* з антрапонімам *Натальку*: *А звярніце вашы вочы / Вось на гэту Тальку: / Зачаруе каго хочаш – / Лёню і Натальку* [К-с III, с. 210].

Такім чынам, разнастайныя онімы, якімі напоўнена паэма Я. Коласа “Міхасёвы прыгоды”, з’яўляюцца часткай ідэйна-кампазіцыйнай структуры твора, выконваюць рыфма- і рытмаўтваральную функцыю. Паэтонімы валодаюць канатацыйным значэннем, выяўленне якога дасягаецца аналізам шырокага кантэксту, фактамі творчай біяграфіі пісьменніка, часам і разуменнем літаратурнага працэсу ў перыяд стварэння паэмы. Ужываючы шматлікія беларускія імёны ў розных формах, пісьменнік знаёміць маленькага чытача з беларускім нацыянальным антрапаніміконам. Яскрава і своеасабліва праз майстэрскае выкарыстанне Я. Коласам онімаў рэалізуюецца інфармацыйная функцыя, якая мае агульнавядомую дыдактычную накіраванасць.

Літаратура

1. Петренко, О.Д. Ономастика дзіцячых твораў Роалда Дала: Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / О.Д. Петренко. – Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2006. – 13 с.
2. Белы, С. З Коласавага роду / С. Белы // Літ. і мастацтва. – 1996 – 23 лют. – С. 10.
3. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапам. / А.М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А.М. Макарэвіча, М.Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 688 с.
4. Бардакова, В.В. Специфика литературной ономастики детской художественной прозы: Автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.01 / В.В. Бардакова. – Волгоград, 2000. – 21, [1] с.
5. Шур, В.В. Онім у мастацкім тэксце: Манаграфія / В.В. Шур. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2006. – 216 с.

Умоўныя скарачэнні:

К-с – Колас, Я. Збор твораў у 14-ці тамах / Я. Колас. – Мінск: Маст. літ., 1974. – Т. 1–14. – 624 с.